

¡BOMBA!

En Mérida quieren lista,
para muy pronta ocasión:
depende de Comisión,
relevo para cronista



K'uintsil

Jueves 9 de abril de 2026

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 11 · NÚMERO 2699 · www.lajornadamaya.mx

U reestosil áayim kuxlaj walkil 300 miyoonesil ja'abo'obe' ku ye'esik bix úuchik k-kanik ch'a'ak k-iik': xaak'al

Walkil kex 400 miyoonesil ja'abo'obe', artropodo'ob yéetel yáax béertebraado ba'alche'obe' ch'éen u kuxtalo'ob jach chéen ti' ja', ka'aj káaj u yantalo'ob tu'ux yaan lu'um, ba'ale' u ti'al le je'elo' yanchaj u jelbesik bix u ch'a'ak u yíik'o'ob. Jump'éeel ba'al tak kanaj kbeet xan ba'ale' láayli' xan u u ja'ak'sik u yóol ajxaak'al máako'ob.

Walkila', junmúuch' ajxaak'al máako'ob jo'olbesa'an tumen u noj najilo'ob xook Harvard (Estados Unidos) yéetel Toronto (Canadá) tu kaxtaj jump'éeel foosil ti' juntúul chichan reptiil kuxlaj walkil 289 miyoonesil ja'abo'ob, ts'o'oke' lelo' tu ts'áaj u páajtalil u xak'alta'al u maas úuchbenil sistema de respiración aérea, le yanchaj xan ti' amniotas, lela' junmúuch' ba'alche'ob tu'ux taáka'an reeptilo'ob, ch'iich'o'ob, mamiifero'ob yéetel u ch'i'ibalo'ob, ts'o'oke' leti'e' yáax kuxlajo'ob yóok'ol lu'um.

Foosil kaxta'ab túune', juntúul Captorhinus aguti, óoli' je'ex juntúul áayim kuxlaj tu káajbal u k'iinilo'ob

Pérmico. Ba'alchee' jkiim ichil jump'éeel aktúun yaan tu k'áaxil ba'ax k'ajóolta'an bejla'a' beey Oklahoma (Estados Unidos), ts'o'oke' ma' ya'an seentimetro'ob u chowakili'.

Ba'alchee' jach ma'alob ts'aka'anil, ti' yaan u baakelo'obi', beyxan u yoot'el yéetel u muun baakel káalsifikaadóo, yéetel u yalabil próteinas. Tuláakal lelo' óoli' 100 miyoonesil ja'abo'ob maas úuchben ti' le ts'o'ok reestos kaxta'an ti' juntúul díinosauryo'o.

"Captorhinus juntúul ba'al óoli' je'ex juntúul áayim, ts'o'oke' k'a'anan ti'al u na'ata'al bix úuchik u k'éexel u kuxtal beyxan u wiinkilalo'ob amniotas", tu ya'alaj Ethan Mooney, ti' u noj najil xook Universidad de Harvard yéetel máax múul jo'olbes xaak'al tu tséel Robert R. Reisz, ti' u noj najil xook Universidad de Toronto (Canadá).

Le ba'alche' je'elo', je'el u p'sik ichil 5 sentiimetro'ob tak óoli' jump'éeel meetróo. Ti' yaan ichil le yáax ba'alche'ob tu kanaj kuxtal ti' lu'um, táanxel tu'ux ti' ja'.